

Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Karadeniz Technical University Journal of The Faculty of Divinity
issn: 2148-5011

KTÜİFD, cilt / volume: 4, sayı / issue: 2
(Güz / Autumn 2017): 161-181.

el-En'âm 6/103. Âyet Bağlamında Ru'yetullah Meselesi
An Issue of Seeing Good in Frame of Verse al-An'âm 6/103

Yusuf Karatay

Araştırma Görevlisi, Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir
Anabilim Dalı.
Research Assistant, Marmara University, Faculty of Theology, Department
of Tafsir.
Istanbul/Turkey
e-mail: yusufkaratay61@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5304-9575>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 5 Ekim / October 2017

Kabul Tarihi / Date Accepted: 7 Aralık / December 2017

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2017

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Yusuf Karatay, "el-En'âm 6/103. Âyet Bağlamında
Ru'yetullah Meselesi", *KTÜİFD* 4, sy. 2 (Güz 2017): 161-181.

web: <http://dergipark.gov.tr/ktuifd> | mailto: ktuifd@gmail.com

Copyright © Published by Karadeniz Teknik Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi. Karadeniz Technical University, Faculty of Theology,
Trabzon, 61080 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

el-En'âm 6/103. Âyet Bağlamında Ru'yetullah Meselesi*

Yusuf Karatay

Öz

İslâm âlimleri tarih boyunca karşılaştıkları farklı meselelerin çözümünde öncelikle Kur'an'ı referans almıştır. Ayetlerin delil olarak kullanılmasıyla bazı meselelerin çözümünde ittifak sağlansa da bazıları hala tartışma konusu olmuş, âlimler tarafından ittifak sağlanamamıştır. Allah'ın ahirette müminler tarafından görülmesi/ru'yetullah meselesi de ittifakın sağlanamadığı bu tartışmalardan biridir. Kimileri Allah'ın görülmesinin bir cisim olması halinde mümkün olacağını ve bunun da imkânsız olduğunu savunarak Allah'ın hem dünyada hem de ahirette asla görülemeyeceğini iddia eder. Kimileri de Allah'ın cisim olmaksızın ve insanın mahiyetini bilemeyeceği bir şekilde görünmesinin mümkün olduğu tezini savunur. Her iki grup da bu meselede aynı ayetleri delil olarak kullanır fakat ulaşmış oldukları sonuçlar birbirinin tam zıddıdır. Biz de bu çalışmanın, bazı müfessirlerin ru'yetullah meselesinde delil gösterilen ayetlerden el-En'âm 6/103. ayeti Allah'ın görülüp görülemeyeceği meselesi ile ilişkilendirmelerini inceleyecek ve bu meselede ulaşmış oldukları sonuçları aktararak değerlendirmeye çalışacağız. Meseleye tefsir ilmi perspektiften bakmak adına da sadece otorite ve temsil gücü yüksek müfessirlerin eserlerinden faydalanacağız.

Anahtar Kelimeler: Ru'yet, İdrak, Nazar, Tecellî, Ahiret.

An Issue of Seeing God in Frame of Verse al-An'âm 6/103

Abstract

Islamic scholars firstly applied to the Qur'an for solution of the issues they have encountered throughout the history of Islam. However, some of these issues have unsolved and become a moot point until today. One of the issues that Islamic scholars could not find a solution to, or rather, not reach a final result and that they have been discussing for a long time is Sight of Good. Some argue that the sight of God will be possible in the event that God is an object, and they advocate that it is impossible and claim that God will never be seen both in the world and in the Hereafter. Some argue that it is possible that God, without being an object, can be seen in a way that human cannot know nature of God. Both groups use the same verses as evidence in this issue, but the conclusions they have reached are exactly the opposite. We also believe that this work will contribute to the solution of the matter in question, by transferring their making associate al-An'âm 6/103, from the verses which some of the commentators have shown evidence on the issue of Sight of Good and we will try to evaluate the results they have achieved in this regard. In order to look from commentary perspective, we will examine and evaluate only the views of the certain commentators.

Key Words: Sight of God, Perception, Glimpse, Sight, Hereafter.

* Bu çalışma 25/08/2017 tarihinde sunduğumuz "Kur'an'da Ru'yetullah Kavramı (Yaklaşımlar-Değerlendirmeler)" başlıklı yüksek lisans tezi esas alınarak hazırlanmıştır.

Giriş

Ru'yetullah meselesi tarih boyunca üzerinde durulan ve tartışılan kelâmî konulardan biridir. Genel anlamıyla "Allah'ın ahirette müminler tarafından baş gözüyle görülmesi" şeklinde ifade edilen ru'yetullah, Ehl-i Sünnet, Mu'tezile ve diğer mezhepler arasında cereyan eden tartışmalı bir meseledir. Ehl-i Sünnet'in yanında Kerramiyye, Mücessime, Müşebbihe gibi mezhepler Allah'ın görülebileceğini savunurken Mu'tezile, Şia, Cehmiyye, Zeydiyye gibi mezhepler bunun imkânsız olduğu görüşündedir.¹ Ru'yetullahın mümkün olduğunu savunanlar mesele hakkındaki tüm delilleri ele alıp görüşlerini ispatlamaya çalışırken, mümkün olmadığını iddia eden gruplar ru'yetullaha ilişkin ayetleri kendi inanç ilkelerine göre te'vil etmiş, bu konuyla alakalı hadisleri ise mütevâtir bulmayıp ya toptan reddetmiş ya da bu hadislere hiç değinmeden Allah'ın görülmesinin aklen mümkün olmadığını ispatlamaya çalışmıştır.²

Ru'yetullah, konusu açısından ulûhiyetle alakalı aklî bir mesele görünümündedir.³ Bununla birlikte ru'yetullahın aklen mümkün veya imkânsız olduğunu savunanlar, bu görüşlerini desteklemek için ayetleri delil olarak zikretmişlerdir. Söz konusu mesele hakkında delil olarak ileri sürülen ayetlerden birisi de el-En'âm 6/103. ayettir. "Gözler O'nu idrak edemez (fakat) O tüm gözleri idrak eder..." mealindeki bu ayette Allah'ın görülüp görülemeyeceği tartışmasında odak noktası olan kelime "idrak"tir. Müfessirler, bu kelime üzerinden ru'yetullahın mümkün veya muhal olduğu sonucuna ulaşmışlar, mesele hakkındaki diğer ayetleri de bu düşünce ile tefsir etmişlerdir. Unutulmamalıdır ki her âlim mensubu olduğu mezhep ve inandığı temel inanç ilkelerine göre ayetleri te'vil etmiş, ele aldığı meseleyi kendi inanç ve düşüncesine göre çözüme kavuşturmaya çalışmıştır. Bu sebeple ru'yetullah meselesinde de müfessirler arasında ihtilaf söz konusudur.

Bu çalışmada müfessirlerin el-En'âm 6/103. ayet bağlamında ihtilafı olan ru'yetullah meselesine yaklaşımları incelenecek ve ele alınan

1 Selim Özarlan, "Allah'ın Görülebilmesi/Rü'yetullah Sorunu ve Dirilişle İlişkisi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11, sy. 1 (Ocak 2001): 277.

2 Temel Yeşilyurt, *Kur'ân ve Hadiste Ru'yet Meselesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1974): 13.

3 Kılıç Aslan Mavil, "Bir Mu'tezile-Mâtürîdiyye Tartışması -Ru'yetullah-", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, sy. 2 (Ekim 2014): 450.

müfessirlerin tefsirlerinden faydalanılacaktır. Bu sebeple kelâm eserlerine değinilmeyecek ve kelâmî tartışmalara tefsir eserlerinde geçtiği ve gerektiği kadarına yer verilecektir. Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için de öncelikle ru'yetullah hakkında kısa ve öz bilgiler verilecektir.

1. Ru'yetullah Nedir?

Ru'yetullah, "ru'yet" ve "Allah" lafızlarının birleşimiyle oluşan bir terkiptir. Kelime anlamı "Allah'ın görülmesi" demek olan ru'yetullah, terim olarak da "Allah'ın ahirette müminler tarafından baş gözüyle görülmesi" demektir.⁴ Ru'yetullah, Kur'ân'da bu şekliyle geçmeyen ancak İslâm âlimleri tarafından biraz önce ifade ettiğimiz anlamı kastedilerek kullanılan bir kavramdır.

Ru'yetullahın ahirette vuku bulup bulmayacağı meselesinde olduğu gibi ortaya çıkışı konusunda da ihtilaf söz konusudur. Bu ihtilafın bir neticeye bağlanması meselenin ne zamandan beri tartışma konusu olduğunu tespit etme açısından önemlidir. Bu meselenin hicrî ikinci asırdan sonra ortaya çıktığı⁵ ifade edilmektedir. İmam Ahmed b. Hanbel'e (v. 241/855) göre ru'yetullah meselesi hicrî ikinci asırda Sümeniyye ile Cehm b. Safvân'ın (v. 128/745-46), Allah'ın duyularla algılanıp algılanamayacağı tartışmalarından ortaya çıkmıştır. Cehm b. Safvân, insanın kendi ruhunu göremediği gibi Allah'ı da göremeyeceğini iddia ederek ru'yetullahın aklen mümkün olmadığı görüşünü savunmuştur. Ahmed b. Hanbel de bu iddialara ayet ve hadislerden deliller getirerek karşı çıkmış, Allah'ın ahirette müminler tarafından görüleceğini ispat etmeye çalışmıştır.⁶ İbn Rüşd'e (v. 595/1198) göre ise ru'yetullah meselesi Mu'tezile'nin ulûhiyyet anlayışından ortaya çıkmıştır. Mu'tezile'ye göre ru'yetin gerçekleşebilmesi için cisim ve cihet/yön olması gerekir. Oysa Allah tüm cisimleri yok edecektir. Cisimlerin yok olmasının akabinde yönler de yok olacaktır. Zira yönler cisimlere bağlıdır. Yani bir yön cisme göre tayin edilir. Görülen şey, gören tarafından bir yönde bulunur ve görme bu vesileyle gerçekleşir. Cisimler ve yönler fani olduğu için de bu özellikler Allah'a zafere edilemez ve bu sebeple de Allah'ın bir cismi ve yönü olmadığı için ru'yetullah imkân-

4 Yeşilyurt, "Rü'yetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 35 (Ankara: TDV Yay., 2008), 311.

5 Yeşilyurt, "Rü'yetullah", 312.

6 Ahmed b. Hanbel, *er-Red ale'z-zenâdika ve'l-cehmiyye*, thk. İbn Şebîb el-'Acemî (Kuveyt: Ğarâs li'n-Neşri ve't-Tıbbâ'i ve'l-İ'lân, 2005), 259-264.

sızdır görüşündedir. Fakat İbn Rüşd Mu'tezile'nin, aklın ve gözün idrakini karıştırdığını iddia eder. İbn Rüşd'e göre gözün idraki farklı aklın idraki farklıdır. Aklın idraki için herhangi bir yön olması gerekmez, fakat gözün idraki için hem yön hem ışık hem cisim hem de o cismin kendine özgü renginin olması gerektiğini söyler. İbn Rüşd, ru'yet konusunda Eş'ariye'nin delili olan ayna misalini verir. Kişi aynaya baktığında kendisini görür fakat aynada olan kendisi değil görüntüsüdür. Aynada gördüğü şeyin yönü ve rengi vardır fakat o bir cisim değildir. Sadece kendi görüntüsünün hayalidir. Görünen şeyin illa cisim olması gerekmez. Bu nedenle İbn Rüşd, kişi aynada kendini cisimsiz olarak nasıl görebiliyorsa, Allah'ı da ahirette bu şekilde görebilir görüşündedir.⁷

Görüldüğü üzere ru'yetullah meselesinin ne zaman ortaya çıktığı kesin değildir. Ancak kesin olan bir şey var ki o da bu problemin, insanın yaratıcısını görme isteğinden kaynaklandığı gerçeğidir. İnsanoğlu, yaratılışından itibaren muttali olamadığı gayb aleminde hep bir merak içinde olmuştur. Bu merak sebebi ile de gayb alemini, mevcut bulunduğu müşahede alemiyle kıyaslayarak o aleme dair bilgi sahibi olma peşinde koşmuştur. Çalışmamızın konusu olan ru'yetullah da gayb alemine dair bir mesele olduğundan din bilginleri bu mesele üzerinde tartışmış, Allah'ın görülüp görülemeyeceğini farklı delil ve izahlarla ispatlamaya çalışmıştır.

Batı literatüründe "teophany" kavramıyla Allah'ın bilinebilmesi/ knowing God konusu ele alınıp bu bağlamda eserler kaleme alınırken⁸ İslâm literatüründe ise "ru'yetullah" kavramı ele alınarak eserler yazılmıştır. Ancak Batı'da kaleme alınan eserler meseleye kendi kutsal kitaplarında yer alan Tanrı tasavvuruyla yaklaşırlar. Onların tasavvurlarında olan Tanrı da mücessem varlıkların kılığında girip kullarına görünebilen bir Tanrıdır. Ancak Müslümanların Allah tasavvuru -birkaç mezhep ve grup hariç- Batılılardan farklıdır. Dolayısıyla Batıluların eserlerinde ele alınan "teophany" kavramı ile İslâm âlimlerinin eserlerinde ele alınan "ru'yetullah" kavramı mahiyeti açısından farklılık göstermektedir.

7 Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd, *el-Keşf 'an menâhici'l-edille fi 'akâidi'l-mille* (Beyrut: Merkezü Dirâsâti'l-Vahdeti'l-Mürebbiye, 1998), 153-155.

8 Batıluların bu konuda kaleme aldıkları eserlerden bazıları şunlardır: J. I. Packer, *Knowing God* (ABD: IVP Books, 1993); Jeffrey J. Niehaus, *God at Sinai* (ABD: Zondervan Publishing House, 1995).

Ru'yetullah hakkında vermiş olduğumuz bu genel bilgilerden sonra şimdi de çalışmamızın asıl konusu olan müfessirlerin ru'yetullaha yaklaşımlarına geçelim ve öncelikle ru'yetullahı kabul etmeyenlerin daha sonra da edenlerin yaklaşımlarını incelemeye ve değerlendirmeye çalışalım.

2. Ru'yetullahın İmkânsız Olduğunu Savunanlar

Ru'yetullahın imkânsız olduğunu savunanların başında Mu'tezilî ve Şîî âlimler gelmektedir. Bu iki mezhep âlimleri, nasslara yaklaşım tarzlarında paralellik arz eder. Her iki mezhebin âlimleri, nassları izahlarında te'vile fazlaca başvururlar ve akli gereğinden fazla ön planda tutarlar. Nass ve aklın çeliştiği durumlarda ise akli tercih ederek, söz konusu nassı aklın uygun gördüğü şekilde te'vil ederek, kendi inanç ilkelerine göre hüküm çıkarırlar.⁹

Mu'tezile'nin müteşâbihâtı te'vil etme yöntemi Ehl-i Sünnet tarafından benimsenmiş olsa da Mu'tezile'den farkı nass ve akıl arasında bir tercih yapmamasıdır. Mu'tezile, İslâm akâidine taalluk eden konularda akıl ve naklin çeliştiği noktalarda akıl nakle takdim edilir prensibi gereğince akli öncelemiş ve nassı bu çerçevede te'vil etmiştir. Çünkü Mu'tezile'ye göre akıl ve nakil çeliştiğinde aralarında ne telif etme ne de her ikisini birden devre dışı bırakmak mümkündür. Akıl, naklin aslı olduğu için takdim olunacak olan da bu sebeple akıldır. Eğer nakil takdim olunursa o halde onun aslı olan akıl bâtil olmuş olur ki akıl batıl olunca nass da bâtil olmuş olur. Buradan hareketle aklın takdimi prensibi ortaya çıkmış olur. Mu'tezile mezhebi işte bu prensibe dayanarak ayetleri kendi akıllarına göre te'vil etmiş, hadisleri ise te'vil zahmetine girmeksizin reddetmiştir.¹⁰ Ancak bu ifadelerden Mu'tezile'nin Kur'ân'ı tamamen devre dışı bırakıp daima akli ön planda tuttuğu, Kur'ân-akıl rekabetine girip akli Kur'ân'a tercih ettiği anlaşılmamalıdır. Mu'tezile'nin yaptığı şey akıl-nass ilişkisinde önceliğin hangisine verildiği meselesidir. Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi akli nassa önceleyen Mu'tezile'nin, nassla çeliştiği noktada akli referans alması bu sebeptir.¹¹

9 Mu'tezile hakkında daha geniş bilgi için bk. İlyas Çelebi, "Mu'tezile", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 31 (Ankara: TDV Yay., 2006), 391-401.

10 Koçyiğit, *Kur'ân ve Hadiste Ru'yet Meselesi*, 14.

11 Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Kamil Güneş, "Mu'tezilî Düşüncede Aklın Nakilden Önce Gelmesi Meselesi Üzerine (Kâdi Abdülcebbar Örneği)", *Bakü Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin İlmi Mecmuası*, sy. 1 (Mart 2004): 135-162.

Mu'tezile'nin ru'yetullahı inkâr etmesinin temel sebebi ise inanç ilkelere olan tevhid anlayışıdır. Bu anlayışa göre Allah'ın sıfatlarının, beşerin ve cisimlerin sıfatlarına benzememesi gerekir.¹² Eğer Allah görülecek olursa o halde bir cisimden farkı kalmayacaktır. Bu düşünceyle tüm teccimî ve teşbihî ifadeleri reddeden Mu'tezile, tevhid ilkesi prensibine dayanarak Allah'ı her şeyden soyutlamış ve ne dünyada ne de ahirette görülmesinin mümkün olduğunu iddia etmiştir.

Mu'tezile ve Şia mezheplerine göre Allah'ın görülebilmesi ancak bir cisim olmasına bağlıdır ki Allah bundan münezzehtir. Mu'tezile'ye göre bir şeyin görülebilmesi için bazı şartlar gereklidir. Bunlar; bir görenin ve görülenin olması, görülenin bir yönde olması ve gözden çıkan ışığın görülene ulaşması şartlarıdır.¹³ Bu şartlar gerçekleştiğinde ancak görme eylemi oluşur. Oysa tüm bu şartlar Allah için söz konusu değildir. Bu sebeple Mu'tezile'ye göre Allah'ın görülmesi muhaldir.

Şîi âlimler de Mu'tezilî âlimler gibi Allah'ın görülmesini muhal görenlerdendir. Şia da Mu'tezile gibi görme eyleminin gerçekleşmesi için aynı şartları öne sürer. Ayrıca Şia'ya göre Allah nasıl, nerede ve hangi mekânda sorularının kategorisine girmez. Çünkü bunları yaratan Allah'tır. Allah, yaratmış olduğu şeylerden hiçbirine benzemez. Bu sebeple görme olayının gerçekleşmesi için gereken şartların Allah için muhal oluşu, O'nun hiçbir varlığa benzememesi sebebiyle Allah'ın görülmesi imkansızdır.¹⁴

Bu görüşler doğrultusunda bu mezheplere mensup müfessirler, ru'yetullahla ilişkin ayetleri te'vil etmiş, hadisleri ise daha önce de ifade ettiğimiz gibi ya reddetmiş ya da bunlara hiç değinmemiştir. Şimdi bu mezheplere mensup otorite ve temsil gücü yüksek müfessirlerin el-En'âm 6/103. ayet bağlamında ru'yetullah ile ilgili görüşlerini inceleyelim.

12 Veysi Ünverdi, "Kādî Abdülcebbar'ın Ru'yetullah'ın Reddine İlişkin Dayanakları", *Kayseri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bilimname Dergisi*, sy. 28 (Ocak 2015): 206.

13 Mavil, "Bir Mu'tezile-Mâtürîdiyye Tartışması -Ru'yetullah-", 453.

14 Georges Vajda, "Bazı Şîi-İsnâ-Şerîyye Yazarlarına Göre Allah'ın Görülmesi (Ru'yetullah) Meselesi", trc. Dr. Sabri Hizmetli, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25, sy. 1 (1981): 373-374.

2.1. Mu'tezilî Müfessirler

Mu'tezilî müfessirlerden olan Kādî Abdülcebbâr (v. 415/1025), söz konusu ayet (el-En'âm 6/103: "Gözler O'nu idrak edemez, ancak O, gözleri idrak eder) hakkındaki açıklamalarında sadece bu ayetin Allah'ın gözlerle görülemeyeceğine delâlet ettiğini söyler.¹⁵ Açıklamalarında bu kadarla sınırlı kalan Kādî Abdülcebbâr, mesele hakkında ne bir tartışmaya ne de görüşünü savunmak için başka delillere yer vermiştir. Ayet hakkında nihâî sözü söylemiş ve başka açıklamalara yer vermemiştir. Zaten müellifin kaleme almış olduğu bu eser, kendisine göre yanlış anlam verilen ayetlerin düzeltilmiş ve doğru anlamlandırılmış şeklini ihtiva eder. Bu sebeple tartışmalara ve farklı görüşlere yer vermez. Kādî Abdülcebbâr, bu meseleyle ilgili görüşlerini ve delillerini farklı eserlerinde¹⁶ işlemiş ve izahlarını yapmıştır. Fakat bizim çalışmamızın odak noktası müfessirlerin tefsir eserleri olduğundan kelâm eserlerine değinmiyoruz.

Zemahşerî (v. 538/1144), söz konusu ayetin tefsirinde izlediği metot gereği önce kelimelerin tahlilini yapar. İlk olarak gözün, Allah'ın dizayn ettiği, görme hissini böylece gerçekleştiği ve görülecek şeylerin kendisiyle idrak edildiği latîf bir cevher olduğunu söyler. Ona göre ayetin, Allah'ı idrak yani tam anlamıyla ihâtâ etme konusuyla bir alakası yoktur. Çünkü Allah, zâtı gereği gözlerin O'nu görmesinden aşkın, yüce bir varlıktır. Gözler ancak, cisimler gibi belli bir yönde olan şeyleri görebilir. O nedenle gözler Allah'ı göremez fakat Allah gözleri görür. Yani Allah, idrak edilecek şeyleri, idrak etmedeki inceliğinden dolayı insanların idrak edemediği o latîf cevher olan gözleri idrak eder fakat kendisi idrak edilemez.¹⁷ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Zemahşerî'ye göre bu ayetin Allah'ın görülebilmesi meselesi ile hiçbir alakası yoktur.

Zemahşerî'nin bu görüşü kabul edilemez değildir. Nitekim ayetin ihtiva ettiği anlamlardan biri de Allah'ın görmedeki güç ve kudretinin insanlara ilan edilmesidir. Ancak müellifin bu ayeti ru'yetullah ile alakasız

15 Kādî Abdülcebbâr, *Tenzihu'l-Kur'ân 'ani'l-metâ'in*, (Buyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Hadîse, t.y.), 135.

16 Örneğin bk. Kādî Abdülcebbâr, *Şerhu usûli'l-hamse*, thk. Abdulkerîm Osmân, (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1408/1988); *el-Muğni fî ebvâbi't-tevhîd ve'l-'adl*, (Rü'yetu'l-Bârî bölümü), thk. M. Mustafa Hilmi-Ebu'l-Vefâ el-Gânîmî (Kahire, t.y.)

17 Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, "*el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidî't-tenzil ve 'uyuni'l-ekâvili fî vucûhi't-te'vil*" (Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykân, 1998), 2: 382-383.

görmesi bizce doğru değildir. Ayette yer alan “idrak” kelimesine kendi düşüncesine göre anlam veren Zemahşerî, bu kelimeyi sadece “görme” anlamında ele almış, kelimenin “ihâtâ” anlamını hesaba katmamıştır. Oysa “idrak” kelimesinin “yetişmek, ulaşmak” dışında asıl anlamlarından bazıları “ihâta etmek, tam anlamıyla anlamak, künhüne vakıf olmak, bilerek bakmak”tır.¹⁸ Zemahşerî bu anlamlarını göz ardı ederek kelimeye sadece “görme” anlamı vermiş ve ayeti de bu mana çerçevesinde açıklamıştır. Müellifin kelimeye yüklediği anlama göre “gözler Allah’ı idrak edemez” demek “gözler O’nu göremez” demektir. Gözlerin Allah’ı göremeyeceği zaten malum olduğundan müellife göre bu ayette zikredilen şey daha önce de ifade ettiğimiz gibi Allah’ın görme fiilindeki üstünlüktür. Dolayısıyla müellife göre bu ayetin ru’yetullah ile alakası yoktur.

2.2. Şîî Müfessirler

Ayetleri te’vil etme açısından Mu’tezilî müfessirlerle paralellik gösteren Şîî müfessirler de Allah’ın görülebilmesini imkânsız bulan âlimlerdendir. Şia’nın ünlü müfessirlerinden Tabersî (v. 548/1154), el-En’âm 6/103. ayete “gözler O’nu göremez” anlamını verir. Ayette yer alan ve ru’yetullah ile ilişkilendirilen “idrak” kelimesini ise şöyle açıklar: “İdrak, her ne zaman basar/göz ile bir araya gelse bundan ancak ru’yet manası anlaşılır. Bu tıpkı işitme cihazının kulak ile bir arada kullanıldığında “kulağımla idrak ettim” demek gibidir. Buradan anlaşılman mana da işitmedir. Yine “ağızımla idrak ettim” demek “tadını aldım”, “burnumla idrak ettim” demek de “kokusunu aldım” demektir.¹⁹ Bu nedenle “idrak” ihâta anlamında değil o nesneyi somut olarak görmek, tatmak veya işitmek anlamındadır. Yani duyu organlarıyla hissedilebilen şeydir. Dolayısıyla da müellife göre ayette zikredilen mesele Allah’ın somut olarak görülmesinin nefyedilmesidir. Görüldüğü üzere Tabersî de Mu’tezilî müfessirler gibi “idrak”ın sadece “görme” anlamında olduğunu kastederek ayete bu yönde mana verir ve sonuç olarak ayetin, Allah’ın görülemeyeceğine delil olduğunu savunur.

Şia’nın ünlü müfessirlerinden olan Tabâtabâî (v. 1402/1981), söz konusu ayete Tabersî’den farklı yaklaşır. Ona göre “gözler O’nu idrak ede-

18 Muhammed b. Mukerram b. Ali b. Ahmed b. Manzûr el-Ensârî el-İfrîgî el-Mısırî, “d-r-k”, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999), 4: 335.

19 Ebû Ali Emînü'd-Din (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl Tabersî, *Mecme'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârul-Murtezâ, 2006), 4: 96.

mez, (fakat) O gözleri idrak eder” mealindeki ayet, müşriklerin kafalarındaki yanlış Allah imajını silmek için indirilmiştir. Tabâtabâî’ye göre “O her şeye vekildir” (el-En’âm 6/102) mealindeki bir önceki ayet, müşriklerin kafasında şöyle bir imaj oluşturmuştur: Eğer Allah her şeye vekilse o halde cismânî bir varlıktır. Yani Allah’ın her şeye vekil olması, kendisinin cismânî özellikler sergileyen varlıklar gibi olmasını gerektirir. Müellife göre müşriklerin bu zihniyetini yıkmak için Allah söz konusu ayeti indirerek sanki şöyle demek istemiştir: Allah, sizin tasavvur ettiğiniz gibi cismânî özellikleri olan bir varlık değildir. Aksine O, gözlerin göremeyeceği derecede aşkın ve yüce bir varlıktır.²⁰

Tabâtabâî’nin ayet hakkındaki bu açıklamaları meseleye farklı bir açıdan baktığının açık ifadesidir. Ancak yaptığı bu açıklamalar genel geçer kâideler değildir. Dolayısıyla da ayetin başka anlamlara gelebileceği düşüncesini de göz ardı etmemek gerekir. Gördüğümüz kadarıyla Mu’tezilî ve Şîî müfessirler söz konusu ayeti sadece tek açıdan ele almış, ayetin diğer anlam ihtimallerine hiç değinmemişlerdir. Bunun sebebi de daha önce ifade ettiğimiz gibi mezheplerinin kendilerine dikte ettiği inanç ilkeleridir. Bu inanç ilkelerinin dışına çıkamadıkları için meseleye sadece inandıkları çerçeveden bakmış ve nassları bu yönde te’vil etmişlerdir. Meselelerin anlaşılması ve tatmin edici bir sonuca ulaşması için müfessirlerin tüm delil ve izahları ele alıp incelemeleri, yanlış gördüklerini aklî izahlarla çürütüp kendi görüşlerini de aynı şekilde temellendirmeleri gerekirdi. Ancak görüyoruz ki bu iki mezhebe mensup müfessirler tüm bunları göz ardı etmiştir.

3. Ru’yetullahın Mümkün Olduğunu Savunanlar

Ru’yetullahın mümkün olduğunu savunanlar arasında Ehl-i Sünnet’in yanında Mücessime ve Müşebbihe gibi mezhepler de yer alır. Ancak Allah’a izafe ettikleri özellikleri bakımından Ehl-i Sünnet’ten farklıdırlar. Mücessime ve Müşebbihe, Allah’ı bir cisim, yaratık gibi tasavvur ederek O’na farklı özellikler atfeder, diğer yaratıklar gibi organları olduğu görüşündedirler.²¹ Ancak Ehl-i Sünnet, Allah’ın bu özelliklerden münezze ol-

20 Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mizân fi tefsiri'l-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü'l-E’lemî li’l-Matbû’ât, 1997), 7: 301-302.

21 Mücessime ve Müşebbihe hakkında geniş bilgi için bk. İlyas Üzüm, “Mücessime”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 31 (2006), 449-450; Yusuf Şevki Yavuz, “Müşebbihe”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 31 (2006), 156-158.

duğu, yaratılmış hiçbir şeye benzemediği görüşünü savunur. Bu nedenle biz bu başlık altında Mücessime ve Müşebbihe gibi aşırı fırkaların değil Ehl-i Sünnet müfessirlerinin görüşlerini inceleyecek ve değerlendireceğiz. Bu müfessirleri de mensubu olduğu yaklaşım tarzlarına göre sınıflandıracacağız.

3.1. Selefi Müfessirler

Selefi müfessirlerden kast ettiğimiz şey nasların açıklanmasında te'vili kabul etmeyen, ayetlerin tefsirinde rivâyet ağırlıklı metot izleyen müfessirlerdir. Bunlar arasında da seçmiş olduğumuz müfessirler İbn Kayyim el-Cevziyye (v. 751/1350) ve İbn Kesîr'dir (v. 774/1373). Bu iki müfessir hem Selefi ekolü temsil etmeleri hem de kendilerinden sonra kaleme alınan eserlere kaynaklık etmeleri açısından önemli âlimlerdendir.

İbn Kayyim'in el-En'âm 6/103. ayet hakkındaki açıklamalarına gelecek olursak, müellif bu ayetin, Allah'ın tam anlamıyla idrak edilemeyeceğini ifade ettiğini söyler. İbn Kayyim ayette geçen "idrak" kelimesini "tam anlamıyla anlamak, kavramak, ihâtâ etmek" anlamında ele alır ve ayeti buna göre açıklar. Ona göre bu ayet, Allah'ın görülebileceğini ancak idrak edilemeyeceğini ifade eder. Nitekim Allah, azamet ve kudreti yüce bir varlıktır. Dolayısıyla da bu azamet ve kudret hiçbir varlık tarafından tam anlamıyla bilinemez. Çünkü "idrak", "görme"nin üzerinde bir güçtür. Bu sebeple ayetin ihtiva ettiği anlama göre müminler ahirette Allah'ı görebilecekler ancak O'nun ne olduğunu tam anlamıyla kavrayamayacaklar.²²

İbn Kesîr'e göre de bu ayet Allah'ın görülebileceğine delalet eden ayetlerdendir. İbn Kesîr, bu ayette zikredilen idrakin gözle değil akılla olduğunu söyleyenlerin varlığından bahseder ve açıklamalarına bunun garip, hatta ayetin zahirine ters düştüğünü ekler. Nitekim İbn Kesîr'e göre idrak, ru'yetin bir sonucudur. Ru'yet de ancak göz ile olur. Dolayısıyla burada zikredilen idrak akılla değil gözle vuku bulan bir şeydir. Ancak Allah'ın tam anlamıyla idrak edilmesi söz konusu değildir. Zira O'nun görülebilmesi tam anlamıyla ne olduğunun bilinmesi anlamına gelmez. Bu tıpkı aya bakıp onu gördüğümüz halde tam olarak ne olduğunu bilemediğimiz gibi bir şeydir.²³

22 İbn Kayyim el-Cevziyye, *Bedâ'î'u't-tefsîr* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzi, 2006), 1: 361-362.

23 İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm* (Kâhire: Mektebetü Evladi's-Şeyhi li't-Turâs, 2000), 6: 124.

3.2. Mütakellim Müfessirler

Ru'yetullah meselesinin kelâmî bir tartışma olması sebebiyle, meselenin daha iyi anlaşılmasında başvurulacak kaynaklardan biri de kelâm eserleridir. Ancak biz meseleyi sadece müfessirler zaviyesinden ele aldığımız için kelâm eserlerine değinmeyeceğiz. Bunun yerine kelâmî bilgisi olan ve bu alanda da eserler vermiş olan Ehl-i Sünnet müfessirleri ele alacağız. Bu nedenle söz konusu müfessirler listemize İmam Mâturîdî (v. 333/944), Muhammed b. Cerîr et-Taberî (v. 310/923) ve Fahreddin er-Râzî'yi (v. 606/1210) alacağız.

İmam Mâturîdî, "Gözler O'nu idrak edemez fakat O gözleri idrak eder" ayetinde, "gözler"le yaratılmışların kastedildiğini söyler. Yani Allah sanki "yaratılmış olanlar Allah'ı idrak edemez fakat O tüm yaratılanları idrak eder" demiştir. Mahlûkattan kinaye olarak özellikle gözün kullanılması, mevcut olan şeylerin gözle idrak edilmesindedir. İmam Mâturîdî, ayette zikredilen "gözler"in gerçek anlamda olduğunu söyleyenlerden bahseder. Ancak kendisi burada zikredilenin kalp gözü olduğunu söylemekle birlikte gerçek manada "gözler"in kullanılmış olmasını da göz ardı etmez. Müellif, ayette zikredilen eğer baştaki göz ise o halde bunun, ru'yetin ispatına delil olduğunu söyler. Çünkü orada Allah idraki nefyetmiştir. İdrakin nefyedilmesi ise ru'yetin mümkün olduğuna delildir. Çünkü görme ihtimali yoksa o halde idraki nefyetmenin bir anlamı olmaz. Zira görülmeyen şey idrak de edilemez. İdrakin nefyedilmesi, ru'yetin ahirette vuku bulacağı anlamına gelir. Nitekim Allah görülür ancak mahiyeti bilinemez, idrak edilemez, "onların hiçbirinin ilmi O'nu kuşatamaz" (et-Tâhâ 20/10) ayetinde de belirtildiği üzere hiçbir şekilde ihâta edilemez.

Gözün değdiği zahirî şeylerde bir sır ve gizlilik olduğunu söyleyen müellif, kulak, burun, el ve bunların dışında diğer organların, mahiyetin ve keyfiyetin hakikatini idrak edemeyen şeylerden olduğunu ifade eder. Gözler vasıtasıyla görülür fakat gözün mahiyeti ve keyfiyeti bilinemez. Aynı şekilde kulağın nasıl olduğu, neyle duyduğu idrak edilemez. Yine katı ve yumuşak şeyleri dokunarak hisseden elin, bunu nasıl gerçekleştirdiği, dokunduğu şeyin tam olarak ne olduğu, o şeyi nasıl bildiği idrak edilemez. Dudak ve dilden dökülen kelamın, hoş ve kötü kokuyu alan burnun mahiyeti ve bunları nasıl yaptığı idrak edilemez.

İşin aslı şudur ki Allah ayetlerle, hissî ve müşahede edilen şeylerle bilinir. Ayetler, deliller, her şey O'nun bilgisine ulaştırır. O, zatını

ayetlerde vasıflandırdığı gibi ne ihâta²⁴ ne de idrak edilebilir. Çünkü idrak ve ihâta duyu organlarıyla değil, sadece ayetler ve delillerle bilinebilir. Bu yüzden peygamberler deliller getirmiştir. Tıpkı Firavun'un Hz. Musa'ya (as) "Ey Musa! Sizin Rabbiniz kim?" (et-Tâhâ 20/49) sorusuna Hz. Musa'nın (as) "Bizim Rabbiniz her şeye yaratılış özelliklerini veren ve sonra da yol gösterendir" (et-Tâhâ 20/50) cevabını vermesi gibi. Yine "İbrahim: Rabbiniz hayat veren ve öldürendir, demişti. O (Nemrut) da: Ben de hayat verir ve öldürürüm, demişti. İbrahim: Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir (de görelim) dedi" (el-Bakara 2/258) ayetinde olduğu gibi. Bu iki ayet Allah'ın ulûhiyyet ve vahdâniyyetine ayetler ve deliller cihetinden iki farklı delildir. Allah, yaratmış olduklarına vahdâniyyet ve rubûbiyyet bilgisini ayetlerle delil getirerek zikreder. Şöyle ki; "Allah, kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizler için yıldızları yaratandır" (el-En'âm 6/97); "Allah, güneşi bir ışık, ayı da geceleyin bir aydınlık kaynağı kılan ve senelerin hesabını/sayısını bilmeniz için onlara birtakım menziller takdir edendir" (el-Yûnus 10/5); "Allah gökten su indirendir. İşte biz onunla her türlü bitkiyi çıkardık." (el-En'âm 6/99) vb. ayetler Allah'ın ulûhiyyetinin idrak ve ihâta bakımından değil, deliller ve ayetler bakımından bilindiğinin göstergesidir.²⁵

Mütekellim müfessirlerden ele alacağımız bir diğer isim de Taberî'dir. Taberî, el-En'âm 6/103. ayetin tefsirine başlarken, bu ayet hakkında müfessirlerin ihtilaf ettiğini söyler ve kendinden önceki müfessirlerin ayet hakkındaki görüşlerini sıralar. Müellif, bazı müfessirlerin bu ayet hakkında müminlerin Allah'ı görebileceklerini ancak idrak edemeyeceklerini; bazılarının da Allah'ın görülüp idrak edilemeyeceğinden maksadın, bilinip ihâta edilemeyeceğini; yine bazı müfessirlerin ayette yer alan "idrak" kelimesini "ru'yet manasında kabul ederek Allah'ın asla görülemeyeceğini; bazılarının ise idrakin sadece dünyada nefyedildiğini, dolayısıyla müminlerin ahirette Allah'ı idrak edebileceklerini; son olarak da bazı müfessirlerin bu ayetin hususî olduğunu, ayetin anlamının sadece kâfirleri kapsadığını ifade ettiğini söyler.²⁶

Taberî'ye göre ise bu meselede doğru olan görüş, Hz. Peygamber'in

24 Tâhâ 20/110; el-En'âm 6/103.

25 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Te'vilâtü ehli's-sünne*, thk. Ertuğrul Boynukalın (İstanbul: Mizan Yay., 2006), 5: 165-168.

26 Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an tefsiri âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî (Kâhire: Dâr-u Hicr, 2001), 9: 459-464.

(sav) hadislerinde beyan ettiği görüştür. Nitekim Hz. Peygamber bir hadisinde müminlerin, bulutsuz bir gecede dolunayı ve yine bulutsuz bir günde güneşi gördükleri gibi ahirette Allah'ı açıkça göreceklerini haber vermiştir.²⁷ Bu rivâyete dayanarak müminlerin ahirette Allah'ı görebileceklerini savunan Taberî, aksi yönde görüş bildiren yani Allah'ın görülebileceğini iddia edenlerin görüşlerinin asılsız ve yanlış olduğunu ifade eder. Çünkü bu kimselerin ileri sürmüş oldukları görüşler gerek lügat bakımından gerekse şer'î yönden ayetin bâtil bir te'vilidir.²⁸

Fahreddin Râzî'nin ayet hakkındaki açıklamalarına gelecek olursak; müellif öncelikle bu ayetin Allah'ın görülebileceğine delil olduğunu ifade eder. Şöyle ki; Allah, ayette "gözler O'na erişemez" ifadesiyle kendisini övmüştür. Eğer Allah görülemeyecek olsaydı kendisini bu şekilde övmesinin bir anlamı olmazdı. Çünkü yok olan bir şey görülemez.²⁹ Râzî'nin bu ifadelerle anlatmak istediği şey şudur: Bir şeyin görülemez olması o şeyin görülemeyeceğini ifade etmekle övülmüş olmaz. Aksine görülebilecek bir şeyin görülemeyeceğini söylemek, o şey için bir övgü sebebidir. Yani Allah görülebileceği halde gözlerin O'nu göremeyeceğini söylemek, kendisinin büyük bir kudret, azamet ve saygınlığına işaret eder. Dolayısıyla da el-En'âm 6/103. ayet Allah'ın görülemeyeceğine değil görülebileceğine delildir.

Râzî, ayette yer alan "gözler" ifadesine de dikkat çeker. Müellife göre burada zikredilen "gözler" insanlardan kinayedir. Râzî yine aynı kelime için kapsamlılık ifade ettiğini söyler. Yani ayette zikredilen "*gözler O'nu idrak edemez*" ifadesi tümü değil geneli kapsayan bir ifadedir. Başka bir deyişle gözlerin Allah'ı idrak edemeyeceği tüm gözleri değil bazılarını kapsar. Meselenin anlaşılması için müellif şöyle bir örnek zikreder: "Falancayı herkes dövmedi" sözüyle anlaşılan şey, o kişiyi hiç kimsenin dövmediği değil bazı kimselerin dövdüğü bazılarının da dövmediğidir. İşte ayette zikredilen mesele de budur. Allah'ı tüm gözler değil bazı gözler idrak edecektir ki bunlar da müminlerdir.³⁰

Râzî, ayetin tefsirinde Allah'ın görülmesinin keyfiyeti üzerinde de durur. Dirar b. Amr el-Kûfî'den naklettiği bilgiye göre Allah, şu anda sahip

27 Buhârî, "Ezan", 129, "Rikak", 52; Müslim, "İman", 182.

28 Taberî, *a.g.e.*, 9: 467-468.

29 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb* (İstanbul: Huzur Yay., 2008), 10: 85.

30 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 10: 86.

olduğumuz gözlerle görülemeyecektir. Allah'ın ahirette müminler tarafından görülmesi, kıyamette yaratacağı başka bir duyu organı veya altıncı bir hisle mümkün olacaktır. Şöyle ki; ayette Allah'ın idrak edilememesi gözlerle sınırlandırılmıştır. Hükmün bir şeyle sınırlandırılması, sınırlandırılan o şeyin dışında kalan hallerde, söz konusu hükmün, durumun aksine olduğuna delâlet eder. Yani Allah, kendisinin görülememesini gözlerle sınırlandırmışsa, o halde gözler dışında başka bir organ veya duyuyla görülmesi mümkün olmuş olur. Bu sebeple Allah'ın, kıyamet gününde kendisinin görülebilmesi için baka bir duyu organı yaratacağı kendiliğinden ortaya çıkmış olur.³¹

Râzî, ru'yetullahın keyfiyeti hakkında yapmış olduğu açıklamalardan sonra, Allah'ın ahirette görüleceğine dair delilleri sıralar. Birincisi; Hz. Musa'nın (as) Allah'tan kendisini göstermesini talep etmesidir (el-A'râf 7/143). Eğer Allah'ın görülmesi imkânsız olsaydı Hz. Musa (as) böyle bir talepte bulunmazdı. İkincisi; söz konusu ayette Hz. Musa'nın (as) talebine cevaben zikredilen "Eğer o (dağ) yerinde durursa sen de beni görebilirsin" şartıdır. Allah, peygamberi Musa'nın (as) talebini dağın yerinde durma şartına bağlamıştır ki bu mümkün olan bir şeydir. Bu sebeple şartın mümkün olan bir şeye bağlanması, hükmün yani Allah'ın görülebilmesinin de mümkün olduğunun göstergesidir. Üçüncüsü; el-En'âm 6/103. ayette zikredilen "gözler O'na erişemez" ifadesidir. Bu ifadenin Allah için bir övgü sebebi ve görülebileceğine dair delil olduğunu daha önce zikretmiştik. Dördüncüsü; "iyi işler yapanlara iyilik bir de fazlası vardır" (el-Yûnus 10/26) ayetidir. Bu ayette zikredilen fazladan mükafat Ehl-i Sünnet müfessirlerinin çoğuna göre ru'yetullahtır. Beşincisi; yine Allah'ın "kim Rabbine kavuşmayı ümit ediyorsa" (el-Kehf 18/110) ayetidir. Allah ile karşılaşma ve O'na kavuşma anlamı taşıyan tüm ayetler O'nun görülebileceğini destekler niteliktedir. Altıncısı; "o gün birtakım yüzler parıldar ve Rablerine bakarlar" (el-Kıyâme 75/22-23) ayetidir. Bu ayetlerde Allah, kıyamet günü birtakım yüzlerin kendisine bakacağını açıkça haber veriyor. Yedincisi de; "Hayır! O gün onlar (kâfirler) Rablerinden kesin olarak mahrumdurlar" (el-Mutaffifîn 83/15) ayetidir. Bu ayet, dünyadayken işlemiş oldukları günahlardan dolayı kalpleri paslanmış kâfirlerin Rablerinden perdelenmiş olduklarını haber vermektedir. Bu perdelenmenin anlamı da Allah ile o kâfirler arasında bir engel olacağı ve onların Allah'ı göremeyeceğidir. İşte tüm bu deliller Allah'ın ahirette müminler tarafından görüle-

31 Râzî, *Mefâtihu'l-ğayb*, 10: 87.

ceğine işaret etmektedir.³²

3.3. Sûfi Müfessirler

Mütekellim müfessirlerden sonra ele alacağımız bir grup da yine Ehl-i Sünnet'ten olan sûfi müfessirlerdir. Sûfi müfessirlerin diğerlerinden farkı, tefsirlerinde rivâyet ve dirâyet metodu dışında keşf ve ilham yoluyla elde edilmiş işârî metodu da kullanmalarındır. Başka bir ifadeyle çeşitli nefis mücahedes ve zikirlerle belli bir mertebeye ulaşan mutasavvıfların elde etmiş olduğu tecrübî bilgilerle ayetleri yorumlama metodunu kullanmalarındır. Sûfi müfessirlerin yorumları, diğer müfessirlerin yaptığı gibi Arapça dil bilgisi veya farklı herhangi bir karineye dayanmaz. Ancak ayetleri açıklarken ifade ettikleri bu bilgiler göz ardı edilecek türden de değildir. Zira bu bilgiler doğruluğunun kanıtlanamaması gibi yanlışlığı da kanıtlanamaz türdendir. Bu sebeple çalışmamızda sûfi müfessirlerin de görüşlerine yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. O yüzden işârî tefsirlerde el-En'âm 6/103. ayet bağlamında ru'yetullah hakkında serd edilen görüşleri incelemek için bu alanda önemli âlimlerden İsmail Hakkı Bursevî (v. 1137/1725) ve Şihâbuddin Mahmûd el-Âlûsî'nin (v. 1270/1854) görüşlerini inceleyeceğiz. Bu âlimleri seçmemizin nedeni ise kendi alanlarında pek çok esere göre daha kapsamlı ve hacimli eser yazmış olmalarındır.

Bursevî, tefsiri *Rûhu'l-Beyân*'da el-En'âm 6/103. ayeti tefsir ederken öncelikle ayet hakkında rivâyetleri ve önceki müfessirlerin görüşlerini zikreder. Bunları daha önce zikrettiğimiz için burada tekrar etmiyoruz. Bizim Bursevî'nin görüşlerinden faydalanacağımız kısım işârî olan bilgilerdir.

Söz konusu ayetin açıklamalarında Bursevî, Hz. Peygamber'in (sav) miraç gecesi Allah'ı baş gözüyle gördüğünü iddia eder ve şu ilaveyi ekler: "Hz. Peygamber'in (sav) tüm vücudu göz oldu ve Allah'ı sırrı ve ruhuyla gördü. Hz. Peygamber (sav) miraç gecesi sırasıyla anâsır (unsurlar, maddi âlem, dünya), tabî ve ruhlar âleminde geçerek âlem-i emr'e ulaştı. Cisimler (dünya) âlemindeki baş gözü, tüm beşerî özelliklerden sıyrılarak başka bir hal aldı ve tüm vücudu bu şekilde göz oldu. Böylece Hz. Peygamber (sav), Rabbini bu şekilde müşahede etti."³³

32 Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 10: 93-94.

33 İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y.), 3: 79.

Görüldüğü üzere müellifin bu ifadeleri daha önce ifade de ettiğimiz gibi subjektiftir. Nitekim Hz. Peygamber'in (sav) o gece geçtiği mertebeler, alemler gaybî haberlerdir. Bu sebeple o geceye ait hadislerde zikredilenin dışında başka bir şey bilemiyoruz. Fakat sûflerin ulaştıkları makam ve mertebeleri de bilemiyoruz. Belki de ulaştıkları bu makamlar sayesinde gayb alemine dair bizim bilemediklerimize onlar muttali olabiliyordur. Bu sebeple şunu söyleyebiliriz: Bursevî'nin kullandığı işârî metot keşf ve ilham yoluyla elde edildiğinden indî yorumlardır. Dolayısıyla da mesele hakkındaki delilleri diğer müfessirler gibi objektif ve tefsir için yardımcı diğer ilimlerle irtibatlı değildir. Bu tür bilgilerin subjektif olduğunu söylememiz de bu yüzden dir.

Sûfi müfessirlerden bir diğeri olan Âlûsi ise el-En'âm 6/103. Ayetin tefsirinde öncelikle "Şeyhu'l-Ekber" nisbesiyle Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin (v. 638/1240) görüşlerini zikreder ve İbnu'l-Arabî'nin bu ayet hakkında şunları ifade ettiğini söyler: "Gözler O'nu idrak edemez' kısmında bahsedilen gözler tüm gözleri kapsar. Yani hem bildiğimiz kafalarda bulunan gözleri hem de kalplerde bulunan gözleri ifade eder. Çünkü bir şey ya kafadaki gözler ile ya da kalplerdeki gözler ile görülür. Göz, idrakin vuku bulduğu ilk mekandır. İdrak edilecek şey önce gözle görülür daha sonra kalp/akıl ile idrak edilir. Gözün görmesi "ru'yet" olarak isimlendirilirken, kalbin görmesi ise "basiret" olarak isimlendirilir. Ru'yet, bu anlamda zâhirî alana, basiret ise bâtinî alana dahildir. Ayette ifade edilen gözler kafalarda ve kalplerde bulunan tüm gözleri ifade ettiğini söylediğimizde ayetin anlamı şu şekilde olur: "Ne kafalarda ne de kalplerde bulunan hiçbir göz Allah'ı idrak/ihâta edemez." Nitekim Hz. Peygamber'den (sav) şöyle bir hadis rivâyet edilmiştir: "Şüphesiz ki Allah, gözlerden perdelendiği gibi akıllardan da perdelenmiştir."³⁴

Âlûsî, İbnu'l-Arabî'den yapmış olduğu bu alıntıdan sonra yorumlarına şu şekilde devam eder: "Gözlerin Allah'ı idrak edememesinin sebebi, Allah'ın son derece latîf olmasından kaynaklanır. Nitekim ayetin sonunda "O latîftir" denmektedir. Son derece latîf oluşu Allah'ın zâhiren görülmesini engellemektedir. Cüneyd-i Bağdadî (v. 297/909) de bu konuda şöyle söylemiştir: "Latîf olan Allah senin kalbini hidayetle nurlandıran, çeşitli gıdalarla seni vücuda getiren, türlü musibetlerle de seni sınavan ve kendine dost edinendir." Bazıları da şöyle demiştir: "Seni me'vâ cennetine so-

34 Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin zikrettiği bu hadisin kaynağını bulamadık.

kan, dua ettiğinde sana icabet eden, O'nu sevdiğinde sana yaklaşan, infak ettiğinde sana daha fazlasını veren, bir şeyden dolayı kendisine öfkelenmediğinde seni affeden, yüz çevirdiğinde seni tekrar doğru yola ileten, isyan ettiğinde seni her zaman gözeten ve sana her türlü lütfunu ihsan eden O'dur. Tüm bunlar latîf oluşundandır."³⁵

Sonuç

el-En'âm 6/103. ayet bağlamında Allah'ın görülüp görülemeyeceği yani ru'yetullah meselesini müfessirler zaviyesinden ele alıp incelemeye çalıştık. Söz konusu ayet bağlamında ru'yetullahı kabul etmeyen ve edenlerin görüş, izah ve delillerini aktardıktan sonra gördük ki, kabul edenlerin mesele hakkındaki açıklamaları etmeyenlere göre daha sağlam, tutarlı ve tatmin edicidir. Nitekim ru'yetullahın gerçekleşeceğini mümkün görenler, mesele hakkında rivâyet, delil ve muarızları tarafından ileri sürülen eleştirileri ele alıp incelemiş ve gerekli cevap ve izahları sunmuşlardır. Ancak ru'yetullahın vuku bulacağını imkânsız görenler, meseleye dair ayetleri kendi inanç ilkelerine göre te'vil etmiş, bazen ayetlerin zahirini dahi göz ardı ederek akli devreye sokup ifrat ve tefrite düşmüşlerdir. Konuyla alakalı hadislerle ise hiç değinmemiş, -aralarında merfû' olsa da- bu hadislerin uydurma olduğunu iddia etmiş ve delil olarak zikredilmesini uygun bulmamışlardır. Buna binaen ru'yetullahı imkânsız görenlerin, tüm delilleri ele almadan, ayetlerin de sadece kendi işlerine gelen yönüne değinip ihtiva ettiği diğer anlamları göz ardı etmelerinden dolayı sunmuş oldukları deliller, yapmış oldukları açıklamalar ve izahlar yetersizdir diyebiliriz.

Mu'tezile ve Şia'ya mensup müfessirler Allah'ın görülebilmesini bazı şartlara bağlamış, bu şartların Allah için muhal olmasını öne sürerek ru'yetullahın vuku bulacağını reddetmişlerdir. Aslında ileri sürülen tüm bu şartlar müfessirlerin mensubu olduğu mezhebin inanç ilkeleri dışına çıkamamasından kaynaklanmaktadır. İnanmış oldukları ilkeler doğrultusunda ayetleri te'vil ederek bu ilkelere paralel yorumlar yapmışlardır. Nitekim Mu'tezile'nin ru'yetullahı reddetmesinin temel sebebi beş ana ilkeden biri olan tevhid ilkesidir. Mu'tezilî müfessirler bu ilke aleyhine söz söylememek için kendilerini zorlamışlar ve ayetleri bu yönde te'vil etmişlerdir. Zorlamışlar diyoruz çünkü bu müfessirlerin görüşlerini inceledi-

35 Şihâbuddin Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, t.y.), 7: 246-248.

ğimiz bölümlerde gördük ki söz konusu ayeti sadece tek bir yönden ele almışlar, ayette geçen “idrak” kelimesinin diğer anlamlarını hesaba katmamışlardır. Dolayısıyla da ayetin anlam sahasını daraltarak önemli bir meseleyi bizce yanlış bir sonuca bağlamışlardır. Zira ru'yetullahı mümkün görenlerin deliller ve izahlarına baktığımızda bunun naklen de aklen de muhal olmadığını gördük. Çünkü ru'yetullahın mümkün olduğunu savunan müfessirler, meseleyi her açıdan ele almış, ayette zikredilen “idrak” kelimesinin tüm manalarını gözden geçirerek bunun ru'yetullahın imkânına cevaz verip vermediğini ortaya koymuş ve tüm delilleri kullanarak bizce doğru bir sonuca ulaşmışlardır. Bu sebeple çalışmamızın sonucu olarak biz de şunu söylüyoruz: Ru'yetullahı kabul edenlerin delil ve açıklamalarının yeterli ve tatmin edici oluşu, bu konuda başka ayetlerin ve Hz. Peygamber'den (sav) gelen hadislerin Allah'ın görülebileceğini haber vermesi gibi etkenler, ru'yetullahın vuku bulacağına göstergelerindedir. Bu yüzden Allah'ın ahirette müminler tarafından görüleceği sonucuna ulaşıyor ve buna inanıyoruz.

Kaynakça

Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Beyrut: Dâru Tavkî'n-Necât, 2001.

Bursevî, İsmail Hakki. *Rûhu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, t.y.

Çelebi, İlyas. “Mu'tezile”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31: 391-401. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî. *Bedâi'u't-tefsîr*. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 2006.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmail b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfi'î. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kâhire: Mektebetü Evladi's-Şeyhi li't-Turâs, 2000.

İbn Manzûr, Muhammad b. Mukerram b. Ali b. Ahmed el-Ensârî el-İfrîgî el-Mısırî. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1419/1999.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhmmmed. *el-Keşf 'an menâhici'l-edille fî 'akâidi'l-mille*. Beyrut: Merkezu Dirâsâti'l-Vahde-

ti'l-Mürebbiye, 1998.

Kādî Abdülcebâr, Ebu'l-Hasen b. Ahmed b. Abdilcebâr el-Hemedânî el-Mu'tezilî. *Tenzîhu'l-Kur'ân 'ani'l-metâ'in*. Buyrut: Dâru'n-Nehdati'l-Hadîse, t.y.

Koçyiğit, Talat. *Kur'ân ve Hadiste Ru'yet Meselesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. thk. Ertuğrul Boynukalın. mür. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Mizan Yayınları, 2006.

Mavil, Kılıç Aslan. "Bir Mu'tezile-Mâtürîdiyye Tartışması -Ru'yetullah-". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14, sy. 2 (Ekim 2014): 449-478.

Müslim, Ebu'l-Hasen el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk.: Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, [t.y.].

Özarlan, Selim. "Allah'ın Görülebilmesi/Rü'yetullah Sorunu ve Dirilişle İlişkisi". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11, sy. 1 (Ocak 2001): 275-294.

Pakiş, Ömer. "Ru'yetullah İle İlişkilendirilen Ayetlerin Mu'tezilî Okuma Biçimi (Kādî Abdülcebâr ve Zemahşerî Örneği)". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 21 (2001/2): 55-79.

Râzî, Fahreddin. *Mefâtîhu'l-ğayb/Tefsîr-i Kebîr*. trc. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç-C. Sadık Doğru. İstanbul: Huzur Yayınları, 2008.

Şeybânî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh b. Hilâl b. Esed. *er-Red ale'z-zenâdika ve'l-cehmiyye*. Kuveyt: Ğarâs li'n-Neşri ve't-Tevzî'i ve't-Tıbbâ'i ve'l-İ'lân, 2005.

Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin. *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî li'l-Matbû'ât, 1417/1997.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid b. Kesîr b. Ğâlib el-Âmulî el-Bağdadî. *Câmi'u'l-beyân 'an tefsîri âyi'l-Kur'ân*. thk. Dr. 'Abdullah b. Abdilmuhsin et-Turkî. Kâhire: Dâr-u Hicr, 2001.

Tabersî, Ebû Ali Emînü'd-Din (Emînü'l-İslâm) el-Fazl b. el-Hasen

b. el-Fazl. *Mecme'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Murtezâ, 1427/2006.

Ünverdi, Veysi. "Kādî Abdülcebbâr'ın Rü'yetullah'ın Reddine İlişkin Dayanakları". *Kayseri Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Bilimname Dergisi*, sy. 28 (Ocak 2015): 201-245.

Vajda, Georges. "Bazı Şîh- İsnâ-Aşeriyye Yazarlarına Göre Allah'ın Görülmesi (Rü'yetullah) Meselesi". trc. Sabri Hizmetli. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25, sy. 1 (1981): 369-393.

Yeşilyurt, Temel. "Rü'yetullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35: 311-314. Ankara: TDV Yayınları, 2008.

Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidi't-tenzîl ve 'uyuni'l-ekâvîli fî vucûhi't-te'vîl*. Riyad: Mektebetu'l-'Ubeykân, 1998.